

Penglibatan Negara Asing dalam Menangani Konfrontasi Malaysia-Indonesia

*Involvement of Foreign Countries in Dealing with the Malaysia-Indonesia
Confrontation*

Nur Azureen binti Rusli dan Sahul Hamid bin Mohamed Maiddin

Jabatan Sejarah, Fakulti Sains Kemanusiaan, Universiti Pendidikan Sultan Idris, Tanjong Malim,
Perak, MALAYSIA

Email: zureenrusli@yahoo.com

Published: 08 June 2022

To cite this article (APA): Rusli, N. A., & Mohamed Maiddin, S. H. (2022). Involvement of Foreign Countries in Dealing with the Malaysia-Indonesia Confrontation. *Perspektif Jurnal Sains Sosial Dan Kemanusiaan*, 14(1), 41-46. <https://doi.org/10.37134/perspektif.vol14.1.4.2022>

To link to this article: <https://doi.org/10.37134/perspektif.vol14.1.4.2022>

Abstrak

Artikel ini membincangkan tentang penglibatan negara asing dalam menangani konfrontasi antara Malaysia dan Indonesia yang berlaku pada tahun 1964. Persengketaan kedua-dua buah negara memberikan tempias kepada negara lain seperti British dan Amerika Syarikat yang mempunyai hubungan diplomatik dengan Malaysia dan Indonesia hingga menyebabkan beberapa negara luar lain terpaksa campur tangan untuk mencari jalan perdamaian bagi menyelesaikan kemelut yang dihadapi antara kedua-dua negara tersebut. Sehubungan dengan itu, kajian ini dilakukan untuk membincangkan penglibatan negara asing dalam menyelesaikan konfrontasi Malaysia-Indonesia. Pengumpulan data dilakukan dengan merujuk sumber primer dan sekunder yang diperoleh daripada Arkib Negara Malaysia, perpustakaan awam dan laman sesawang yang berkaitan dengan skop kajian. Hasil kajian membuktikan bahawa sememangnya wujud bantuan daripada negara asing menyokong usaha perdamaian antara kedua-dua buah negara contohnya, peranan Amerika Syarikat, Thailand dan Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu (PBB) sehingga mendapat sokongan majoriti dari negara lain di peringkat antarabangsa. Dari segi implikasi, kajian ini bertujuan memberikan maklumat tentang penglibatan negara lain dalam menyelesaikan isu konfrontasi Malaysia dan Indonesia yang akhirnya berjaya memulihkan hubungan kedua-dua buah negara sehingga kini.

Kata kunci: Penglibatan negara asing, konfrontasi, perdamaian, persengketaan, hubungan politik

Abstract

This article is a study on the involvement of foreign countries in regards to the confrontation between Malaysia and Indonesia in 1964. The conflict between these two countries effects the other countries such as British and the United States of America that have political connections with both Malaysia and Indonesia which has forced some foreign countries to find peaceful ways to cease the conflict between these two countries. Therefore, the main purpose of this article is to discuss the involvement of the foreign countries in resolving the Malaysia-Indonesia confrontation. This article used data analyzed from the primary and secondary sources from the National Archives of Malaysia, public libraries and websites related to the scope of the journal to obtain the desired journal results. The results of the study from this article succeeded in proving that there is support from foreign countries to pave the way for a solution for both countries, for example when Malaysia brought this issue to the UN to get the support of the majority of international countries. Overall, this article can help to provide more information on the involvement of other countries to resolve the issue of confrontation between Malaysia and Indonesia which has successfully improved the relationship between the two countries until now.

Keywords: *Involvement of foreign countries, confrontation, peaceful, conflict, resolving*

Pengenalan

Konfrontasi antara Malaysia dan Indonesia merupakan cabaran terbesar kepada Malaysia dalam menangani konflik antarabangsa. Konfrontasi tersebut memberikan ketegangan kepada kedua-dua buah negara walaupun Malaysia dan Indonesia mempunyai hubungan persaudaraan dari segi agama, budaya dan bangsa. Ketegangan tersebut berlaku selama empat tahun bermula pada tahun 1963 dan berakhir pada tahun 1966. Permusuhan antara Indonesia dan Malaysia berlaku disebabkan perbezaan ideologi politik. Malaysia yang dipimpin oleh Tunku Abdul Rahman menerapkan dasar pemerintahan Barat, manakala Indonesia yang dipimpin oleh Sukarno berpegang kepada konsep sosialis. Kemuncak konfrontasi berlaku pada 27 Mei 1961 apabila Tunku telahewartakan pewujudan konsep Malaysia kepada jurnalis asing Nusantara di Hotel Adelphi, Singapura dan seterusnya pengesahan penubuhan Malaysia pada 16 September 1963. Situasi ini telah menyebabkan operasi ketenteraan mula digerakkan oleh Indonesia.

Pada 3 Januari 1963, Presiden Sukarno menyatakan bahawa protes yang dilakukan oleh Indonesia terhadap Malaysia bukanlah disebabkan oleh fahaman komunisme, namun Indonesia melihat Malaysia sebagai sebuah negara yang dibentuk akibat pengaruh neokolonialisme. Menteri Luar Indonesia, iaitu Dr. Subandrio turut menyifatkan bahawa pewujudan Malaysia sebagai sebuah penyatuan antara feudalisme Melayu dan imperialisme British. Idea Malaysia untuk menggabungkan Semenanjung Tanah Melayu bersama-sama dengan Sabah, Sarawak dan Brunei di Kepulauan Borneo telah membangkitkan kemarahan kerajaan Indonesia. Kemuncak masalah konfrontasi berlaku apabila pasukan Indonesia telah mendarat di Sabah dan Johor. Pasukan Indonesia melancarkan serangan yang mencetuskan konflik ketenteraan dan masalah rentas sempadan antara negara. Pada 27 Julai 1963, Indonesia melancarkan gerakan Ganyang Malaysia dan meneruskan serangan terhadap Malaysia. Tatkala Tunku berhasil membangunkan Malaysia pada tahun 1963, Sukarno turut memulakan gerakan Ganyang Malaysia. Konfrontasi tersebut berlaku dalam tempoh 33 bulan dan tamat pada tahun 1966.

Metodologi Kajian

Pengumpulan data bagi kajian ini dilakukan dengan menggunakan kaedah kualitatif dengan merujuk bahan daripada sumber primer yang melibatkan fail-fail kerajaan, surat-surat perjanjian dan memorandum kerajaan. Selain itu, pengumpulan data juga dilakukan di Arkib Negara Malaysia bagi mendapatkan sumber tentang penglibatan negara-negara luar yang turut serta mencari jalan penyelesaian isu konfrontasi Malaysia dan Indonesia. Bagi sumber sekunder pula, data diperolehi dari perpustakaan universiti-universiti awam di Malaysia seperti Universiti Malaya dan Universiti Kebangsaan Malaysia. Data juga dikumpulkan berdasarkan hasil kajian dan penelitian terhadap kajian-kajian terdahulu sebagai sumber pensejarahan sama ada yang telah diterbitkan dan belum diterbitkan sebagai sokongan kajian untuk melihat hubungan koheren antara kajian ini dengan kajian lepas bagi membolehkan penilaian dan kesimpulan dilakukan.

Dapatan Kajian dan Perbincangan

Penglibatan Amerika Syarikat

Amerika Syarikat sangat mementingkan perancangan pembangunan Malaysia lebih-lebih lagi pada permulaan tahun 1962 hingga penubuhan Malaysia pada 16 September 1963. Walaupun Amerika Syarikat tidak pernah mengambil bahagian secara rasmi dalam rundingan untuk membentuk Malaysia daripada Britain atau Persekutuan Tanah Melayu, tetapi memorandum kepada Presiden Kennedy pada 17 Februari 1963 menunjukkan bahawa Amerika Syarikat mengikuti perkembangan rancangan pembangunan negara Malaysia. Amerika Syarikat tidak menolak rencana pendirian tersebut dan British beranggapan kesenyapan Amerika Syarikat sebagai satu bentuk sokongan. Rintangan semasa di Indonesia dan Filipina membuatkan Amerika Syarikat bimbang akan kemapanan Asia Tenggara. Oleh itu, Amerika Syarikat percaya bahawa penubuhan Persekutuan Malaysia adalah solusi terbaik yang dapat dicapai untuk melindungi kesejahteraan rakyat di Asia Tenggara pada masa depan.

Campur tangan Amerika Syarikat dalam konfrontasi Malaysia sebenarnya bermula dengan isu perjanjian tiga hala antara Australia, New Zealand dan Amerika Syarikat. Pada Oktober 1957, apabila Persekutuan Tanah Melayu baru sahaja mencapai kemerdekaan dan menjadi sebahagian daripada anggota Komanwel, Britain secara rasmi berikrar untuk mempertahankan Malaysia. Britain turut mengeluarkan kenyataan tentang keinginan mereka untuk mempertahankan semua negeri-negeri baharu di Malaysia. Pada waktu yang sama, Australia dan New Zealand pula akan memastikan mereka akan membantu Britain dan Malaysia dalam *Commonwealth Strategic Reserve* di Malaysia. Keadaan ini menjadikan Amerika Syarikat bertanggungjawab untuk membantu Australia dan New Zealand melalui perjanjian ANZUS sekiranya kedua-dua negara tersebut terancam. Situasi ini memperlihatkan bahawa perjanjian ANZUS secara tidak langsung menghubungkan Amerika Syarikat dengan pertahanan Malaysia. Hubungan Malaysia dan Amerika Syarikat juga telah mencapai fasa baharu yang bermula pada tahun 1963 dan berlanjutan ketika konfrontasi berlaku. Keadaan ini menunjukkan bahawa Amerika Syarikat telah memainkan peranan aktif dalam urusan politik Malaysia untuk pertama kalinya.

Salah satu tindakan yang diambil oleh Amerika Syarikat dalam konfrontasi adalah dengan menerapkan polisi baharu dan lebih tegas terhadap Indonesia sebagai peringatan untuk menghentikan konfrontasi terhadap Malaysia. Usaha ini juga bertujuan mempengaruhi arah pembangunan dalam tempoh yang lama terhadap Indonesia agar seiring dengan tujuan Amerika Syarikat. Walaupun Amerika Syarikat dalam dilema kerana enggan memutuskan hubungan diplomatik dengan Indonesia, Amerika Syarikat tetap melaksanakan prasyarat yang tegas terhadap Indonesia, iaitu jika kondisi dan tingkah laku Indonesia tidak terkawal, maka pengurangan subsidi secara radikal akan dijalankan. Namun, keadaan ini telah mendapat kecaman dari pihak dalaman Amerika Syarikat sendiri yang terus memberikan pertolongan teknikal kepada masyarakat awam di Indonesia, iaitu sebanyak US\$53.2 juta bertujuan untuk mewujudkan perasaan anti-komunis dan untuk menyebarkan pengaruh Amerika Syarikat di Indonesia. Pertolongan ini secara tidak langsung telah menunjukkan ketidakseriusan dan ketidaktegasan penentangan Amerika Syarikat kepada Indonesia.

Selain itu, perubahan menjadi lebih ketara ketika Presiden Johnson mengambil alih jawatan Kennedy pada pertengahan November 1963. Presiden Amerika Syarikat yang baharu telah mengamalkan sikap yang semakin tegas terhadap Indonesia kerana beliau tidak mahu mengesahkan Pindaan Broomfield yang menetapkan bahawa presiden harus bersetuju menghulurkan bantuan ekonomi kepada Indonesia. Pindaan Broomfield merupakan pindaan terhadap dasar pertolongan daripada pihak asing yang mengharamkan sebarang pertolongan ketenteraan kepada Indonesia. Pindaan tersebut mementingkan penetapan khas presiden kerana bantuan perdagangan ke atas Indonesia adalah bermakna untuk keamanan Amerika sebelum ia dilanjutkan. Amerika Syarikat juga telah memotong baki bantuan kepada Indonesia kerana bagi beliau, setiap pertolongan kepada Sukarno akan memperlihatkan kepincangan Amerika Syarikat. Presiden Johnson memberitahu Setiausaha Pertahanan, iaitu McNamara bahawa Amerika Syarikat tidak boleh menyokong Sukarno melakukan apa sahaja di Asia Tenggara seperti melakukan konfrontasi dengan Malaysia. Kenyataan tersebut dipersetujui oleh Setiausaha Pertahanan Amerika Syarikat. Langkah terakhir yang diambil oleh Amerika Syarikat untuk mencapai kata sepakat adalah dengan mengirim perwakilan presiden untuk berjumpa dengan Sukarno, Tunku Abdul Rahman dan Macapagal. Kemarahan Amerika Syarikat terhadap situasi ketenteraan di Borneo Utara menyebabkan Presiden Johnson memerintahkan peguam negara mereka, iaitu Robert Kennedy untuk menemui Sukarno di Tokyo. Matlamat tindakan ini adalah untuk membentuk rundingan 'Penyelesaian Asia' antara Malaysia, Indonesia dan Filipina bagi menyelesaikan persengketaan yang berlaku.

Di pihak Malaysia, Tunku Abdul Rahman mengharapkan simpati dan sokongan moral pemerintah Amerika Syarikat. Hal yang demikian kerana Amerika Syarikat merupakan sebuah negara besar dan berkredibiliti tinggi. Tunku menyatakan bahawa beliau tidak mengharapkan pertolongan dari segi ketenteraan daripada Presiden Johnson, namun jika Amerika Syarikat masih mahu memberikan bantuan, beliau dengan rela hati menerimanya. Bagi Tunku, tindakan tegas harus diambil terhadap penggunaan kekuatan, kekerasan dan paksaan daripada kerajaan Indonesia dalam perselisihan tersebut. Oleh itu, tindakan yang dilakukan oleh Presiden Johnson adalah dengan memberikan latihan kepada tentera Malaysia di Amerika Syarikat. Hal ini membuatkan Tunku berasa gembira kerana usaha tersebut dapat memperkuat kubu pertahanan Malaysia. Selain itu, Presiden Johnson juga berulang kali

menyatakan komitmen Amerika Syarikat untuk menyokong Malaysia menjadi sebuah negara yang mandiri agar dapat mempertahankan negara daripada ancaman musuh serta menyokong usaha Malaysia untuk menjaga keselamatan dan kedaulatannya sendiri.

Pada Mei 1964, Amerika Syarikat menjelaskan kepada Indonesia bahawa mereka tidak setuju dengan dasar anti-Malaysia dan penentangan berasaskan ketenteraan oleh Indonesia. Tindakan terhadap Indonesia dicapai serta-merta melalui perbincangan antara Duta Jones bersama Sukarno dan Subandrio, Robert Kennedy serta perwakilan presiden. Amerika Syarikat mengambil tindakan dengan memberhentikan bantuan ekonomi kepada Indonesia kerana keengganan mereka untuk menamatkan tindakan ketenteraan terhadap Malaysia. Salah satu buktinya ialah apabila Presiden Johnson enggan menandatangani Pindaan Broomfield yang menyatakan bahawa presiden perlu mengesahkan kelangsungan bantuan ekonomi untuk kepentingan sesebuah negara. Pada masa yang sama, Amerika Syarikat telah memotong baki bantuan kepada Indonesia. Keadaan ini telah menyebabkan ketegangan antara Amerika Syarikat dan Indonesia. Jelas bahawa walaupun Amerika Syarikat cuba membantu menyelesaikan konfrontasi antara Malaysia dan Indonesia, namun usaha tersebut tidak berjaya, sebaliknya menjejaskan hubungan diplomatik antara Amerika Syarikat dan Indonesia.

Perundingan di Bangkok

Pada Februari 1964, Tun Abdul Razak telah mengadakan perundingan diplomatik dengan menteri bertempat di Bangkok, Thailand. Perundingan tersebut diwakili oleh Dr. Subandrio dari Indonesia, dan diwakili oleh Setiausaha Luar Filipina, Salvador P. Lopez. Rundingan tersebut diketuai oleh Menteri Luar Thailand, Thanat Khoman. Pada awalnya, Malaysia berkeras untuk tidak turut serta dalam rundingan tersebut kerana meragui keikhlasan Indonesia menamatkan konfrontasi. Namun, kegigihan Robert Kermedy dan jaminan Thanat Koman bahawa Sukarno dan Macapagal ingin mencapai perdamaian telah mendorong Tun Abdul Razak menyertai perundingan tersebut.

Pada pertemuan pertama, isu-isu yang dibangkitkan adalah tentang perdamaian sementara antara kedua-dua pihak dan pengunduran kemaraan tentera Indonesia. Tun Abdul Razak percaya bahawa isu pengunduran tentera harus diselesaikan secepat mungkin sebelum isu politik diselesaikan. Namun, Dr. Subandrio mempunyai pandangan yang berbeza, isu politik perlu diselesaikan terlebih dahulu sebelum pengunduran tentera dan gencatan senjata dilakukan. Bagi Tun Abdul Razak, selagi tentera Indonesia tidak berundur, maka rundingan tersebut tidak perlu diteruskan. Oleh yang demikian, agenda tersebut berakhir tanpa mencapai sebarang kata putus. Sungguhpun demikian, Malaysia, Indonesia dan Filipina telah mencapai kata sepakat untuk menerima perdamaian sementara di Sabah dan Sarawak dengan tujuan mengelak persengketaan untuk rundingan MAPHILINDO. Ketiga-tiganya juga sepakat mengundang Setiausaha Agung PBB untuk melantik Thailand sebagai negara yang akan mengawal perdamaian sementara antara kedua-dua buah negara tersebut.

Pada 2 Mac, Tun Abdul Razak dilantik semula untuk mengikuti perundingan tersebut. Namun, permasalahan pengunduran tentera tetap menjadi matlamat penting Malaysia. Hal yang demikian kerana kerajaan Indonesia terus menyerang Sabah dan Sarawak pada 22 Februari 1964. Dr. Subandrio menegaskan bahawa pengunduran itu sesuai dengan kemajuan penyelesaian politik, namun dibantah oleh Tun Abdul Razak. Beliau turut menyanggah usul dari Thailand dan Filipina tentang pengunduran tentera secara berperingkat.

Cadangan daripada perwakilan Filipina, iaitu Lopez yang membangkitkan beberapa isu termasuk mengundurkan tentera telah dipersetujui oleh Tun Abdul Razak. Pada masa yang sama, masalah politik telah dapat diselesaikan melalui pertemuan antara Tunku Abdul Rahman, Sukarno dan Macapagal. Sungguhpun demikian, Indonesia yang masih tidak bersetuju terhadap cadangan Lopez telah menyebabkan perundingan berakhir dengan kegagalan. Jelas bahawa walaupun kerajaan Thailand turut melibatkan diri dalam menyelesaikan konfrontasi antara Malaysia dan Indonesia, namun pertemuan di Bangkok masih tidak dapat menamatkan perseteruan antara kedua-dua buah negara tersebut.

Penglibatan Persatuan Bangsa-bangsa Bersatu (PBB)

Bermula Ogos 1964, Indonesia memperluaskan pencerobohan berskala besar ke Semenanjung Tanah Melayu dan melanggar perjanjian gencatan senjata. Indonesia menghantar tentera mereka ke Labis dan Pontian, Johor. Keadaan bertambah buruk apabila pencerobohan Indonesia semakin meluas hingga memaksa kerajaan Malaysia mengisytiharkan Darurat. Situasi ini telah memaksa Tunku mendesak Majlis Keselamatan PBB melakukan persidangan untuk menyelesaikan isu antara Malaysia dengan Indonesia.

Persidangan Majlis Keselamatan PBB diwakili oleh Tun Dr. Ismail bin Abdul Rahman merangkap Menteri Keselamatan Dalam Negeri yang berlangsung pada 9 hingga 17 September 1964. Dalam perbahasan konfrontasi tersebut, pelbagai isu yang diketengahkan oleh Tun Dr. Ismail seperti menyatakan keupayaan Malaysia untuk menjalinkan hubungan baik dengan negara jiran terutama Indonesia, proses yang membawa kepada pembentukan Malaysia serta kejadian yang mengakibatkan terpisahnya ikatan antara Malaysia, Indonesia dan Filipina pada September 1963. Seterusnya, Tun Dr. Ismail membawa isu tentang serangan Indonesia terhadap Borneo dan Pontian. Beliau beranggapan tindakan Indonesia tersebut menyalahi Piagam PBB dan Pengisytiharaan Bandung yang menyatakan bahawa "*tidak melakukan tindakan-tindakan ataupun ancaman agresif mahupun penggunaan kekerasan terhadap integriti wilayah mahupun kemerdekaan politik suatu negara*" (Isi Ketujuh Pengisytiharaan Bandung) dan "*semua anggota harus menyelesaikan persengketaan internasional dengan jalan damai sedemikian rupa sehingga perdamaian dan keamanan internasional, dan keadilan, tidak terancam*" (Fasal Dua Piagam PBB). Selain itu, Tun Dr. Ismail turut mendesak Majlis Keselamatan PBB untuk memberikan hukuman kepada Indonesia dan meminta Indonesia supaya memberi jaminan tidak akan menyerang Malaysia lagi.

Perbincangan pada 18 September 1964 mendapat pelbagai reaksi dari negara-negara lain antaranya Seydoux, iaitu perwakilan dari Perancis yang menuntut Majlis Keselamatan PBB mengecam serangan Indonesia terhadap Malaysia. Seydoux juga menyokong usaha '*Norwegian Resolution*' yang dibawa oleh perwakilan Norway. Selain itu, Usher yang mewakili Ivory Coast turut menyokong usaha penyelesaian yang dicadangkan dengan mengusulkan rundingan damai berserta pertolongan daripada benua Afro-Asia. Meskipun begitu, wujudnya penentangan dari *Union of Soviet Socialist Republics* kerana tidak menitikberatkan aktualisasi bahawa Indonesia memprotes kolonialisme. Oleh itu, sembilan orang ahli Majlis Keselamatan PBB menyokong usaha perdamaian antara Malaysia dan Indonesia, manakala perwakilan daripada USSR dan Czechoslovakia membantah solusi tersebut. Amerika Syarikat mengutuk keputusan USSR selain menganggap USSR telah memalukan PBB dan menunjukkan perbezaan pendapat dengan dasar PBB yang dipertanggungjawabkan mewujudkan keamanan dan ketenteraman sejagat. Walau bagaimanapun, bagi pihak USSR tetap bertegas dengan keputusannya dan menggunakan kuasa mutlaknya untuk menangani masalah tersebut sesuai dengan dasar luar USSR. Jelas bahawa walaupun terdapat penglibatan negara-negara lain yang menyokong usaha penamatan konfrontasi antara Malaysia dan Indonesia, namun usaha tersebut tidak mendapat sokongan majoriti kerana terdapat negara yang tidak bersetuju dengan usaha perdamaian antara kedua-dua negara atas dasar pegangan politik.

Kesimpulan

Konfrontasi antara Malaysia dan Indonesia telah melibatkan campur tangan pelbagai negara luar seperti Britain, Australia dan New Zealand yang kebanyakannya bersetuju memberi kedamaian kepada kerajaan Malaysia. Amerika Syarikat pula terlibat secara tidak langsung menerusi perjanjian ANZUS dan berusaha dengan pelbagai cara untuk menghentikan konfrontasi tersebut. Pada dasarnya, penglibatan dan campur tangan daripada negara asing memainkan peranan penting sebagai orang tengah untuk menyelesaikan perseteruan antara kedua-dua buah negara. Keadaan ini juga dapat memberikan peluang kepada negara-negara asing untuk mengimbangi kuasa dan hubungan politik di dunia sebagai kuasa besar contohnya Amerika Syarikat. Pelbagai usaha yang dilakukan setiap kali persidangan dilakukan untuk mencari ikhtiar peleraian tersebut. Konfrontasi ini juga memperlihatkan usaha dan tindakan setiap negara sama ada Malaysia mahupun Indonesia dalam mencari penyelesaian untuk mempertahankan negara masing-masing. Dalam hal ini, Malaysia telah mengambil langkah bijak

dengan membuat rundingan dan saluran diplomatik untuk menyelesaikan konflik antara kedua-dua buah negara.

Rujukan

- Eastern Affairs. (1964). *FRUS 1964-1968 Volume XXVI Indonesia; Malaysia-Singapore; the Philippines*. Documents 44-63.
- Efantino F. & Arifin S. N. (2009). *Gayang Malaysia*. Cet 1. Bio Pustaka.
- Hilsman, R. (1967). *To move a nation: The politics of foreign policy in the administration of John F. Kennedy*. Doubleday & Company, Inc.
- Leifer, M. (1964). Anglo-American Differences Over Malaysia. *The World Today*, 20(4).
- Leifer, M. (1983). *Indonesian Foreign Policy*. George Allen & Unwin for the Royal Institute of International Affairs.
- Mackie, J. A. C. (1974). *Konfrontasi: The Indonesian-Malaysia Dispute 1963-1966*. Oxford University Press.
- Memorandum from Secretary of State Rusk to President Johnson. (1964). *FRUS 1964-1968 Vol XXVI Indonesia; Malaysia-Singapore; the Philippines*. Document 1-24.
- Mezerik, A.G. (1965). *Malaysia – Indonesia Conflict*. International Review Service.
- Nik Anuar Nik Mahmud. (2000). *Konfrontasi Malaysia- Indonesia*. Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Nik Anuar Nik Mahmud. (1966). FO 371/187567. *Malaysia /Indonesia Confrontation*. The National Archives.
- NSC 6012, Statement of Policy On U.S, Policy in Mainland Southeast Asia, 25 Julai 1960, *FRUS 1958-1960 Vol XVI Southeast Asia*.
- Ott, M. C. (1972). The Sources and Content of Malaysian Foreign Policy. *Asian Survey*. 9.
- Pfennigwerth, I. (2008). *Tiger Territory: The untold story of the Royal Australian Navy in Southeast Asia from 1948 to 1971*. Rosenberg.
- Razak to Forces: Be Alert. (1966, 2 March). *Straits Budget*, 19.
- Statement of Reasons for Continuation of Limited Assistance to Indonesia. (1991). Paper Prepared by the Bureau of Far Sodhy, US-Malaysia Nexus, Malaysia: Institute of Strategic and International Studies.
- Telephone Conversation between President Johnson and Secretary of Defence McNamara 2nd January 1964. *FRUS 1964-1968 Volume XXVI Indonesia; Malaysia-Singapore; The Philippines Documents*.
- The Strength of Malaysia. (1964, 1 January). *Straits Times Annual*, 2-3.
- Thomas, K. K. (1964). *Asian Recorder*, Volume 10. University of Michigan.